

DOI 10.37491/UNZ.77.8
УДК 347.65 (477)

Денис ФЕДОСЕЄВ¹

ЧАС ВІДКРИТТЯ СПАДЩИНИ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Досліджено питання часу відкриття спадщини за законодавством України. Встановлено законодавчо закріплене в Цивільному кодексі України розуміння категорії «відкриття спадщини». Проаналізовано наявні в юридичній літературі визначення поняття «відкриття спадщини» та встановлено найбільш обґрунтоване та таке, що відповідає правовій дійсності, серед усіх проаналізованих визначень категорії «відкриття спадщини». Акцентовано увагу на тому, що значна кількість визначень поняття «відкриття спадщини» ототожнюється з настанням певних юридичних фактів, а також не завжди беруться до уваги всі необхідні обставини. Наголошено, що для відкриття спадщини також важливим є наявність норми цивільного законодавства, яка регулює відповідне питання та цивільної правосуб'єктності в учасників спадкових правовідносин. Відзначено, що час відкриття спадщини є складовим елементом поняття «відкриття спадщини». З'ясовано нормативне та наукові визначення поняття «часу відкриття спадщини». Проведено аналіз та наголошено на некоректності деяких тверджень у контексті розуміння часу відкриття спадщини, зокрема щодо ототожнення розуміння поняття «час відкриття спадщини», «відкриття спадщини», «смерть спадкодавця». Запропоновано власний підхід до розуміння категорії «часу відкриття спадщини». Встановлено обставини, які безпосередньо пов'язані з часом відкриття спадщини та для яких час відкриття спадщини має юридичні на-

¹ аспірант,

Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова,
denysfedoseyev@gmail.com,
<https://orcid.org/0000-0003-2425-7209>.

лідки. Звернено увагу на те, що час відкриття спадщини перебуває у прямій взаємозалежності та взаємодії з такими категоріями цивільного права, як: «строк», «термін», «момент». Проаналізовано зіставлення між поняттями «строк», «термін», «момент». Доведено, що з часом відкриття спадщини починають перебіг строки, які мають пряме значення для процесу спадкування. Визначено перелік строків у спадковому праві, які розпочинаються з дня смерті особи (спадкодавця) або оголошення її померлою. Обґрунтовано правове значення відкриття спадщини та часу відкриття спадщини для спадкового права та спадкування, а також необхідність здійснення подальших наукових досліджень у відповідній сфері.

Ключові слова: спадкове право, спадкування, відкриття спадщини, час відкриття спадщини.

За свого життя кожна людина різними способами набуває, накопичує у своїй власності ті чи інші матеріальні та нематеріальні цінності, речі. Володіючи, користуючись та розпоряджаючись ними, люди цілком природно прагнуть, щоб їхнє майно в разі їхньої смерті було успадковано їхніми спадкоємцями.

Забезпечити реалізацію такого прагнення та потреби фізичної особи покликано спадкове право як «сукупність встановлених державою законодавчих норм, що регулюють цивільні відносини, які виникають у зв'язку зі смертю громадянина і переходом його майнових і деяких особистих немайнових прав і обов'язків до інших осіб у порядку універсального і сингулярного наступництва» [1, с. 25]. Спадкування як «перехід прав та обов'язків (спадщини) від фізичної особи, яка померла (спадкодавця), до інших осіб (спадкоємців)» [2], відбувається за заповітом або за законом. І першочерговим та надзвичайно важливим етапом, з яким розпочинаються активні дії, є така стадія спадкових правовідносин, як *відкриття спадщини*.

Однією із системних ознак відкриття спадщини є *час відкриття спадщини*, яка відіграє ключову роль у визначенні законодавства, яке буде застосовуватися до спадкових відносин, визначенні кола спадкоємців та спадкового майна на момент відкриття спадщини, тощо.

Проблематику правового явища відкриття спадщини досліджували такі вчені, як: М. В. Бондарева, В. В. Васильченко, О. Ю. Віноградова, В. Л. Інцас, Л. В. Козловська, К. П. Победоносцев, Г. Ф. Шершеневич та інші.

У свою чергу, питання часу відкриття спадщини, а також різних теоретичних та практичних аспектів, які тісно пов'язані з ним, були предметом досліджень наукових праць таких вчених, як: Ю. О. Заїка, О. В. Коротюк, О. Є. Кухарев, О. П. Печений, О. А. Підпригора, Є. О. Рябоконт, О. В. Скрипник, Л. М. Тимченко, С. Я. Фурса, Н. В. Черногор та інші.

Метою дослідження є встановлення правової природи часу відкриття спадщини та визначення його особливостей.

Сьогодні в юридичній науці немає єдиного підходу до розуміння етапів (стадій) спадкових правовідносин [3, с. 98; 4, с. 290–296; 5, с. 104]. Проте, дослідивши наявні в літературі позиції вчених, можемо зробити висновок, що початковим етапом (стадією) спадкування є саме *відкриття спадщини*.

Визначення *категорії «відкриття спадщини»* серед науковців так і не отримало системного та повного дослідження, а тому й надалі залишається дискусійним. Відкриття спадщини розглядають як «юридичні факти, з якими спадкове законодавство пов'язує перехід спадщини померлого громадянина до його спадкоємців» [1, с. 36]. У свою чергу, у ч. 1 ст. 1220 («Відкриття спадщини») Цивільного кодексу України (ЦК України) міститься загальне твердження щодо відкриття спадщини: «Спадщина відкривається внаслідок смерті особи або оголошення її померлою» [2].

Втім, це не єдиний підхід до визначення та розуміння категорії «відкриття спадщини». М. В. Бондарева зазначає, що різними вченими під «відкриттям спадщини» пропонується розуміти настання тих юридичних фактів, якими обумовлюється перехід майна від спадкодавця до спадкоємців; виникнення спадкових правовідносин; виникнення спадкової маси (спадщини); наявність у спадкодавця майна; смерть фізичної особи як елемент юридичного складу спадкування в його спеціальному значенні; момент смерті спадкодавця і поява права інших осіб прийняти спадщину чи відмовитися від неї; відкриття самої можливості переходу майна в порядку спадкування і з'явлення особливого правового майнового стану, в результаті якого сукупність прав і обов'язків померлого визнається спадщиною [6, с. 6].

Як бачимо, існують різні наукові підходи до визначення поняття «відкриття спадщини». У певних випадках відбувається їх отождолення з настанням юридичних фактів, виникненням спадкових відносин чи спадщини, зі смертю фізичної особи, а в інших випадках не враховуються інші важливі обставини, наприклад, юридичний факт як оголошення особи померлою, що, на нашу думку, є некоректно та не сприяє правильному розумінню явища відкриття спадщини. Ми підтримуємо запропонований М. В. Бондаревою підхід щодо визначення категорії «відкриття спадщини», а саме: «... це абстрактний юридичний наслідок смерті фізичної особи чи оголошення її померлою, який у сукупності з іншими передумовами тягне виникнення спадкового правовідношення, підлягає спростуванню (в разі скасування рішення суду про оголошення особи померлою), має складну структуру, елементами якої є час відкриття спадщини і місце відкриття спадщини» [6, с. 7].

Таким чином, внаслідок наявності таких підстав (обставин, юридичних фактів), як смерть особи або оголошення її померлою, відкривається спадщина. При цьому обов'язково варто розуміти, що, окрім наявності зазначених вище факторів, також повинні бути й інші передумови для відкриття спадщини, складники спадкових правовідносин, які безпосередньо разом сприяють виникненню та розвитку спадкового правовідношення, процесу спадкування. Це норма цивільного законодавства, цивільна правосуб'єктність.

Однією із характерних ознак, важливим структурним елементом відкриття спадщини є *час відкриття спадщини*. У ч. 2 ст. 1220 ЦК України визначено, що «*часом відкриття спадщини є день смерті особи або день, з якого вона оголошується померлою*» [2]. У юридичній літературі наступні трапляються такі визначення поняття «*час відкриття спадщини*»: день смерті спадкодавця або день, вказаний у рішенні суду про оголошення особи померлою [7, с. 407–408], день смерті спадкодавця, а в разі оголошення померлим — день силу набуття чинності рішення суду про оголошення його померлим [8]. У свою чергу, Н. В. Черногор зазначає, що «під поняттями «*час відкриття спадщини*», «*відкриття спадщини*», «*смерті спадкодавця*» слід розуміти час відкриття спадщини та виникнення спадкових правовідносин» [9, с. 324].

Вважаємо за доцільне уточнити твердження вченої Н. В. Черногор, щоб не склалось хибного враження, що всі три зазначенні вище поняття можна ототожнювати, оскільки насправді кожне із зазначених понять має свою сутність та набір характеристик, притаманних кожному з них окремо. Більше того, якщо зіставляти ці поняття, то можна говорити про їхню взаємодію як частини та цілого або ж як загального та спеціального. На нашу думку, все ж таки не зовсім коректно зазначати, що під зазначеними поняттями слід розуміти час відкриття спадщини та виникнення спадкових відносин, зважаючи на таке: відкриття спадщини за своєю природою є наслідком юридичного факту смерті спадкодавця; відкриття спадщини — це не тільки час відкриття спадщини, а також і питання місця відкриття спадщини; не береться до уваги така інша підстава для відкриття спадщини, як оголошення особи померлою.

Таким чином, *час відкриття спадщини* — це юридична категорія, яка є складником поняття «*відкриття спадщини*», його логічним продовженням і безпосередньо пов'язана з такими юридичними фактами, як смерть особи або ж оголошення її померлою.

Водночас важливо враховувати, що, на відміну від категорії відкриття спадщини, для часу відкриття спадщини значення має не сам юридичний факт (життєва обставина) смерті особи або оголошення її померлою, а більш конкретизована ознака — певна календарна дата, тобто день смерті або день оголошення особи померлою. При цьому з метою спадкування такі структурні елементи календарної дати, як години та хвилини, не беруться для уваги і відповідно юридичного значення не мають.

Будь-яке правове явище має своє значення, а також ті чи інші юридичні наслідки. Не є винятком із цього загального правила і категорія часу відкриття спадщини. З часом відкриття спадщини пов'язується визначення законодавства — конкретного нормативно-правового акта та норми права, за допомогою яких відбуватиметься регулювання спадкових правовідносин; визначення кола осіб та учасників цивільних відносин, які можуть бути спадкоємцями (ст. 1222 ЦК України), визначення складу спадщини (ст. 1218 ЦК України), встановлення наявності обставин, які дають право на спадкування (ст. 1223 ЦК України) або ж є підставою для усунення від спадкування (ст. 1224 ЦК України), виникнення у відказо-

держувача права вимоги до спадкоємця щодо майнового права або речі, що є предметом заповідального відказу і відповідно частки такого спадкоємця (ч. 4 ст. 1238 ЦК України), чинність заповіту щодо осіб, які мають право на обов'язкову частку у спадщині (ч. 3 ст. 1235 ЦК України), наявність певної умови, з якою буде пов'язано виникнення права на спадкування в разі спадкування за заповітом (ч. 1 ст. 1242 ЦК України), особливості спадкування за правом представлення (ч. 1–4 ст. 1266 ЦК України), встановлення постійного проживання спадкоємця разом із спадкодавцем (ч. 3 ст. 1268 ЦК України), подання заяви для прийняття спадщини (ч. 1 ст. 1269 ЦК України), встановлення переважного права окремих спадкоємців на виділ їм спадкового майна в натурі (ст. 1279 ЦК України).

Як слушно зазначає у свої роботі Н. В. Черногор: «Визначення часу відкриття спадщини має дуже важливе правове значення, оскільки дозволяє визначити та встановити, з якого моменту виникають спадкові відносини та з якого моменту починають обчислюватися строки у спадковому праві» [9, с. 324].

Зважаючи на те, що спадкування є доволі тривалим процесом і складається не з одного спадкового правовідношення, а охоплюється низкою таких правовідносин, для нього притаманні менш тривалі складники такого процесу — певні процедури, які характеризуються, наприклад, вчиненням дій спадкоємцями для прийняття спадщини або відмови від неї тощо. Зважаючи на це, для часу відкриття спадщини, загалом як і для більшості правових явищ, цілком логічним є тісний зв'язок з такими цивільними-правовими категоріями, як: «строк», «термін», «момент». Така взаємодія обумовлена необхідністю упорядкування та узгодження процесу спадкування в цілому та окремих його частин.

Перш ніж безпосередньо перейти до питання строків, які прямо пов'язані з часом відкриття спадщини, вважаємо: буде правильно визначити, що потрібно розуміти під поняттям «строк», «термін», «момент». У загальному розумінні «строк» — це певний тривалий період у часі, а «термін» — певний, конкретно визначений момент у часі. Також важливо розуміти, що строк — це комплексне, складне поняття, яке зіставляється з терміном як частина та ціле, оскільки своїми межами має початок та кінець, тобто містить конкретно визначений початковий і кінцевий термін.

Коротко підбиваючи підсумки, важливо зазначити, що за допомогою термінів починають обчислюватися чи припиняється обчислення строків, у межах яких здійснюється реалізація та захист учасниками цивільних правовідносин своїх прав та обов'язків; термін може визначати граничні межі цивільно-правових строків та момент початку, зміни та припинення тих чи інших цивільних правовідносин, а також момент настання чи припинення негативних чи позитивних наслідків для учасників цих правовідносин [10, с. 8]. Що ж стосується безпосередньо спадкового права, варто звернути увагу, що під терміном слід розуміти «день» як календарну дату або «момент» як вказівку на подію, що має настати [9, с. 325].

Отже, з часом відкриття спадщини, з дня її відкриття, тобто з дня смерті спадкодавця або оголошення його померлим, що є початковим терміном перебігу строків у спадковому праві, починають свій перебіг такі

цивільні строки: строк для подання заяви про прийняття спадщини (ст. 1269 ЦК України), строк для прийняття спадщини або ж відмови від неї (ст.ст. 1270, 1273 ЦК України), строк для прийняття заповідального відказу (ст. 1271 ЦК України), строк для визнання спадщини відумерлою (ч.ч. 1, 2 ст. 1277 ЦК України), строк для пред'явлення кредитором спадкодавця до спадкоємців (ст.1281 ЦК України), строк для здійснення охорони спадкового майна (ст. 1283 ЦК України), строк для видачі свідоцтва про право на спадщину (ч. 1 ст. 1298 ЦК України), строк позовної давності (ст. 257 ЦК України).

Таким чином, складно переоцінити значення відкриття спадщини та часу її відкриття, оскільки вони є системно утворювальними правовими явищами, категоріями, які розпочинають та безпосередньо формують процес спадкування.

На жаль, положення щодо поняття «відкриття спадщини», визначення її правової природи, зіставлення з іншими категоріями спадкового права, а також інші теоретичні та практичні особливості, пов'язані з нею, так і не отримали належної уваги та досліджень серед науковців, а тому всі зазначені вище аспекти відкриття спадщини потребують подальшого вивчення.

Взагалі, окремої уваги потребує питання часу відкриття спадщини, тому що це не просто теоретична категорія, а практичний складник спадкових правовідносин, який має надзвичайно важливе значення для процесу спадкування. Це виявляється в тому, скільки юридичних наслідків має визначення часу відкриття спадщини, скільки цивільних строків розпочинається з часом відкриття спадщини тощо.

Окрім того, зважаючи на процеси євроінтеграції, зростання значення міжнародного права, цілком логічним є проведення подальших досліджень з питань відкриття спадщини та часу відкриття спадщини з використанням норм міжнародного законодавства, на основі порівняльного аналізу та із застосуванням судової практики, зважаючи на практичні проблеми, які виникають у спадкоємців щодо встановлення часу відкриття спадщини та безпосередньо відкриття спадщини.

Враховуючи все вищевикладене, можемо зробити такі *висновки*:

1. Поняття «час відкриття спадщини» є однією із ключових категорій спадкового права;
2. Під часом відкриття спадщини слід розуміти конкретно визначену в часі календарну дату, яка безпосередньо пов'язана з такими юридичними фактами, як смерть особи або ж оголошення її померлою, тобто день смерті особи або ж день, з якого судовим рішенням особа оголошена померлою;
3. Час відкриття спадщини є системним структурним елементом категорії «відкриття спадщини»;
4. Однією із характерних ознак часу відкриття спадщини є строковість, оскільки саме з часом відкриття спадщини пов'язується перебіг низки строків у спадковому праві.

Список використаних джерел

1. *Васильченко В. В.* Рецепція римського спадкового права в сучасному спадковому праві України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 1997. 175 арк.
2. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435–IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40. Ст. 356.
3. *Никитюк П. С.* Проблемы советского наследственного права : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.03. Кишинев, 1973. 295 л.
4. *Йоффе О. С.* Советское гражданское право. Ленинград : Изд-во Ленингр. ун-та. Ч. III. Правоотношения, связанные с продуктами творческой деятельности. Семейное право. Наследственное право, 1965. 348 с.
5. *Кравчик М. Б.* Спадкові правовідносини як механізм здійснення спадкових прав. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія «Юриспруденція». 2018. № 33. С. 102–106.
6. *Бондарева М. В.* Відкриття спадщини і заведення спадкової справи: суть і співвідношення. *Цивілістична процесуальна думка*. 2016. № 4. С. 6–10.
7. Популярный юридический энциклопедический словарь. Москва : Большая Российская Энциклопедия, РИПО КЛАССИК, 2001. 800 с.
8. Время открытия наследства. Экономика и право: словарь-справочник. *Академик*. URL : <http://bit.ly/3a6BpoG>.
9. *Черногор Н. В.* Визначення строків та термінів у спадковому праві України. *Актуальні проблеми держави і права*. Одеса, 2011. Вип. 59. С. 320–326.
10. *Черногор Н. В.* Строки та терміни у спадковому праві : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Одеса, 2011. 20 с.

Надійшла до редакції 03.09.2020

Denys FEDOSEIEV

Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law

Time of Opening of Inheritance According to the Legislation of Ukraine

The article explores time of opening of inheritance under the legislation of Ukraine. The legislation of the category “opening of inheritance” enshrined in the Civil Code of Ukraine is established. The definitions of the concept of «opening of inheritance» available in the legal literature are analyzed and the most substantiated and that corresponds to the legal reality among all analyzed definitions of the category «opening of inheritance» is established. Emphasis is placed on the fact that a significant number of definitions of the concept of «opening of inheritance» is identified with the onset of certain legal facts, and not always taken into account all the necessary circumstances. It is emphasized that for the opening of the inheritance it is also important to have a rule of civil law, which regulates the issue and civil legal personality of the participants in the inheritance. It is noted that the time of heritage opening is an integral part of the concept of «opening of inheritance». The normative and scientific definitions of the concept of «time of heritage opening» are clarified. The analysis is carried out and it is emphasized that some statements are incorrect in the context of understanding the time of heritage opening, in particular, regarding the identification of understandings of the concepts «time of heritage opening», «opening of inheritance», «death of the testator». The own approach to understanding of a category «time of heri-

tage opening» is offered. Circumstances that are directly related to the time of the opening of the inheritance and for which the time of the opening of the inheritance has legal consequences have been established. Attention is drawn to the fact that the time of the opening of the inheritance is in direct interdependence and interaction with such categories of civil law as «term», «term», and «moment». The relationship between the concepts of «term», «term», and «moment» is analyzed. It is proved that with the time of the opening of the inheritance, the terms that have a direct significance for the inheritance process begin. The list of terms in the inheritance law which begin from the date of death of the person (testator) or the announcement of its deceased is defined. The legal significance of the opening of inheritance and the time of heritage opening for inheritance law and inheritance, as well as the need for further research in the relevant field are substantiated.

Keywords: inheritance law; inheritance; opening of inheritance; time of opening of inheritance.